

A lízingszerződés előzményei a római jogban

1. A lízingszerződés jelentősége

Az európai jogfejlődésben jelentős lépést jelentett, hogy a XIX. század polgárjogi törvénykönyvei szinte kivétel nélkül deklarálták a szerződési szabadság princípiumát, mely elsősorban a gazdasági jog fejlődésének adott lendületet. Az ennek hatására kialakuló újszerű jogi képződmények lehetővé tették a gazdasági szervezetek szerződési kapcsolatait jellemző merev típuskényszer oldását, az üzletszerű gazdálkodás, a tömegméretű vagyoni és árukapcsolatok, a nagyméretű beruházások valamint a nemzetközi határokat átlépő üzleti viszonyok szerződési igényeinek jogi artikulációját.

Napjainkban a kis- és középvállalkozások jelentősebb befektetéseinek és finanszírozásának elsődleges módjává a lízing vált. Emellett egyre változatosabb formákban – lakáslízing, gépjárműlízing – szövi át ez a szerződéstípus a lakosság mindennapjait is.

A Magyar Lízingszövetség adatai¹ szerint Magyarországon évente 1300 milliárd forintnyi befektetést képvisel a lízingszektor, s ennek legjelentősebb eleme a mintegy 60%-ot kitevő gépjárműfinanszírozás. Mindemellett fokozódik a termelőeszközök és az egyedi, speciális eszközök vonatkozásában az igény a lízings finanszírozási formák iránt. Ennek elsődleges oka a kis- és középvállalkozások területén, az ún. kkv-szektorban jelentkező, már-már állandósulni látszó forráshiány, illetve az a tény, hogy a banki hitelek az esetek többségében fedezetalapú finanszírozást jelentenek, mely különösen az induló vállalkozások nehézségeit fokozza.²

¹ Magyar Lízingszövetség: Magyar Lizingpiac, 2006. (tanulmány)

Forrás: <http://www.lizingszovetseg.hu/index.php?pageid=25>

² A lízing aktuális gazdasági vonatkozásai tekintetében lásd: Heti Válasz VII. évfolyam, 26. szám, 39. oldal

Ez az egyre népszerűbbé váló finanszírozási konstrukció a magyar jogban az atipikus szerződések fogalmkörében jelenik meg. Ezért is szükséges először ennek a modern polgári jogi kategóriának az értelmezése ill. a lízingszerződés alapvető fogalmi elemeinek tisztázása.

A dolgozatban a továbbiakban a hatályos jogi szabályozás alapvonalait szeretném bemutatni, majd a történeti fejlődés főbb irányait tekintem át a római jog rendszerének alapulvételével, utalva a mai szabályozással való összefüggésekre. Végül a lízingszerződés fejlődéstörténetéből levonható következtetések összegzése zárja a témát.

2. A lízingszerződés fogalma és főbb jellemvonásai

A lízingszerződés fogalma három hatályos magyar jogszabályban található meg. Ezek a nemzetközi pénzügyi lízingről szóló, Ottawában, 1988. május 28-án kelt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről szóló 1997. évi LXXXVI. törvény, a hitelintézetekről és pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvény, és a számvitelről szóló 2000. évi C. törvény.

Ezek alapján a nemzetközi pénzügyi lízing fogalma az alábbi ügyletekre alkalmazandó. Az egyik fél (lízingbeadó) a szerződési megállapodástól függően két típusú nyilatkozatot tehet. Vagy a másik fél (lízingbevevő) részletes leírásának megfelelően szerződést köt egy harmadikkal (szállító), amely szerint a lízingbeadó felszereléseket, gépeket vagy egyéb berendezéseket (a továbbiakban: berendezés) vesz meg a lízingbevevő által jóváhagyott olyan feltételekkel, amelyeket a lízingbevevő az érdekeivel megegyezőnek ítél. Vagy a lízingbeadó olyan szerződést (lízingszerződés) köt a lízingbevevővel, amely alapján a lízingbevevő bér fizetése ellenében jogosult a berendezés használatára.

A lízingszerződés alapvetően kétoldalú jogviszony, a lízingbeadó és a lízingbevevő köti. A lízingbevevő bármely jogalany lehet, általában ugyanez érvényes a lízingbeadóra is, kivéve a pénzügyi lízing esetét. Ez ugyanis olyan pénzügyi szolgáltatásnak minősül, melyet csak olyan hitelintézet vagy pénzügyi vállalkozás folytathat, mely rendelkezik a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének engedé-

lyével és legalább 50 millió forintos felelősségbiztosítással és 20 millió forintos alaptőkével rendelkezik.

A szerződés tárgyát tekintve, a lízingszerződés közvetlen tárgya a lízingtárgy birtoklásának és használatának joga. A lízingmegállapodás közvetett tárgya lehet forgalomképes ingó dolog, ingatlan és vagyoni értékű jog, kivéve az értékpapírokat és a pénzköveteléseket. A lízingszerződésnek nem érvényességi kelléke az írásbeliség. A megállapodás terjedelme és aprólékossága miatt mégis az esetek nagy részében írásban köttetik. A szerződéskötési folyamat egy ajánlatból és ennek elfogadásából áll.¹

A lízingszerződés tehát egy sok elemből álló, egységes kodifikációt nélkülöző, a mindennapi gazdasági élet szempontjából mégis kiemelkedő jelentőségű szerződés.

Mindezek alapján megállapítható, hogy a kérdés átfogó és korrekt rendezése számos nehézséget vet fel. Ilyen és ehhez hasonló tisztázatlan, vagy a hatályos jog alapján nehezen magyarázható esetekben tanácsért fordulhatunk az összehasonlító jogtudomány és a jogtörténet eredményeihez.

3. A „lízing” elhelyezése a római jog szerződésrendszerében

A római jog differenciált intézményrendszere számos elméleti alapot kínál számunkra a lízing alapjainak ill. történeti alakzatainak megragadásához. Mindenekelőtt azonban érdemes utalni arra, hogy a tudományos közhelyek ismeretében elsőre elképzelhetetlennek tűnik, hogy létezhetek volna a szerződési típuskényyszerbe nem illeszthető, atipikus megállapodások, melyek bírói úton ki is kényszeríthetők.

Mindemellett nem szabad figyelmen kívül hagyni azt sem, hogy a tiszta és szinte feloldhatatlannak minősülő formakötöttség csak az archaikus rendszert jellemezte, s már a préklasszikus kortól oldódni kezdett ez a merev szemlélet. *Contractus*nak ettől kezdődően mindig az az akarat-megegyezés számított, mely az általánosan elfogadott érvényességi kellékekkel rendelkezett. Azaz a préklasszikus korban a szerződés érvényességét a tényleges dologátadáshoz kötötték, s így

¹ PAPP TEKLA: *Atipikus szerződések*, Szeged, 2004. 123. p.

létrejött a reálszerződések köre. Majd a szóbeliség terjedésével és a Kr.e. II. századtól a *bona fides* elvének tudatosulásától a szerződések pusztá akarát-megegyezésként is kötelező erővel bírtak a konszenzuál-szerződések esetében.

Az atipikus szerződéseket, mint a szerződések általános formai ill. tartalmi kellékeivel nem rendelkező *contractusok*at tehát csak a verbál-, konszenzuál-, litterál-, illetve reálszerződések fogalmi körén kívül, vagy legalábbis azok határmezsgyéjén értelmezhetjük.

A római jog klasszikus kori virágzásának időszakára kialakultak azok az alapvető jogintézmények, melyek a későbbiekben a lízing alapjainak megjelenéséhez vezettek. A kiindulópontot jelentheti a kölcsön legősibb formájának a megjelenése, a *nexum* kialakulása. A *nexum* az archaikus kor szerződésrendszerébe illeszkedve eredetileg pénzkölcsön nyújtását jelentette stipulációs formában. A *lex Papiria Poetelia* kiadását követően² teret vesztett szerződés helyébe a *mutuum* lépett,³ mely már bármilyen *res fungibilis*, helyettesíthető dolog vonatkozásában biztosította a kölcsön lehetőségét. Majd ezt követte azoknak a megállapodásoknak a kifejlődése, mely már alapvető termelőeszközök vonatkozásában, a tartós használat biztosításának céljával jelentek meg és ezáltal a „lízing” alap gondolatának a közvetítőjévé váltak.

4. Telekbérlet

Kiindulópontként azokat a lehetséges alakzatokat érdemes megvizsgálni, melyek már a korábbi korszakokban is léteztek, ennél fogva a változás iránya jól nyomon követhető. Ezt követően érdemes említést tenni a lízing olyan esetleges formáiról, melyek kifejezetten a római joghoz köthetők, s így a „lízing” római jogi értelmezésének közös, alapvető vonásai is feltárhatók.

² FÖLDI ANDRÁS - HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*, Budapest, 2006. 496. p.

³ „mutui autem datio proprie in his fere rebus contingit, quae res pondere, numero, mensura constant, qualis est pecunia numerata, uinum, oleum, frumentum, aes, argentum, aurum; quas res aut numerando aut metiendo aut pendendo in hoc damus, ut accipientium fiant et quandoque nobis non eadem, sed aliae eiusdem naturae reddantur. unde etiam mutuum appellatum est, quia quod ita tibi a me datum est, ex meo tuum fit.” (Gai. 3,90)

Ennek értelmében a vizsgálatot a termőterület- ill. telekhasznosítással és annak jogi szabályozásával érdemes kezdeni. Ezzel kapcsolatban a kiindulópontot egy Iavolenustól származó szövegrészlet⁴ jelentheti, mely a földterületek bérletének sajátos alakzatáról tesz említést, s a megállapodás részletinek vizsgálata alapján tekinthető a lízing előzményének is.

Már eleve a fragmentum Digestán belüli elhelyezése is figyelemre méltó, hiszen a 19. könyv 2. fejezete *Locati conducti* címet viseli, arra utalva, hogy elsősorban bérlettel kapcsolatos jogügyletek lesznek megtalálhatók. Ezzel szemben a nevezett fragmentum egy első ránézésre adásvételnek tűnő szerződést és az ehhez kapcsolt, pactum formájában kötött megállapodást vizsgálja.

Iavolenus egy olyan esetről tesz említést, melyben a felek egy telek adásvételéről egyeztek meg, és az *emptio venditió*hoz egy *pactum adiectum* formájában mellékegyezményt kapcsoltak. Ez a mellékegyezmény azt mondta ki, hogy a vevő mindaddig, amíg a telek teljes vételára kifizetésre nem került, az adott területet bérlet jogcímén használhatja. Mindebből azonban még nem igazán tűnik ki, hogy miért tekinthető egy ilyen típusú megállapodás a lízing előzményének, hiszen itt nem bérletről van szó a vásárlás lehetőségének fenntartásával, hanem sokkal inkább a *lex commissoria* egy sajátos esetének tekinthető. Ezt a kikötést sok helyütt bontó feltételként értékelik a források⁵, mindenesetre az tény, hogy a *lex commissoria* az eladó számára biztosította a lehetőséget az áru, a merx visszaszerzésére, amennyiben a vevő a megállapodásban vállalt kötelezettségét az ár, a pretium kifizetésére, elmulasztaná.

Önmagában tehát a megállapodás konstrukcióját tekintve beleilleszhető lenne egy *lex commissoria* szerkezetébe. Azonban a szöveg-

⁴ D. 19, 2, 21

„Cum venderem fundum, convenit, ut, donec pecunia omnis persolveretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet: an soluta pecunia merces accepta fieri debeat? respondit: bona fides exigit, ut quod convenit fiat: sed non amplius praestat is venditori, quam pro portione eius temporis, quo pecunia numerata non esset.”

⁵ D. 18, 3, 1

Si fundus commissoria lege venierit, magis est, ut sub condicione resolvi emptio quam sub condicione contrahi videatur.

ben megjelenik a *merces* kifejezés, ami a *locatio conductiónál* szereplő pénzfizetésre utal.

„...*certa mercede emptor fundum conductum haberet...*”

A vevő a telket meghatározott összegű bér fizetése ellenében bérlí, mindaddig amíg a teljes vételár megfizetésre nem kerül. Ez a tény azért jelentős, mert megfordítja a jogügylet célját. Azaz a felek elsődleges szándéka nem egy adásvétel megkötése, melyhez valamilyen sajátos mellékegyezményt csatolnak, hanem éppen ellenkezőleg: egy hagyományos bérleti konstrukciót egészítenek ki adásvétellel.

A kérdés most az, hogy a két fizetési kötelezettség hogyan viszonyul egymáshoz, s Iavolenushoz is ezzel a problémával fordultak. Azaz, ki kell-e a vevőnek fizetnie az esedékes bérleti díjat akkor is, ha a teljes vételár kifizetésére a megállapított határidőnél korábban kerül sor. (A *lex commissoria* jellegű megállapodások tartalmából és jellegeből fakad, hogy a szerződés felbontását meghatározott időponthoz ill. a megadott időn belüli nemteljesítéshez köti.) Ebben a kérdésben azonban már nehezebb egységes álláspontot kialakítani. A megállapodás értelmezése a fizetési kötelezettség alakulása szempontjából nem egyértelmű.

Iavolenus válaszában a *bona fides* elvére történik utalás, s ebből egyben az is következne, hogy a két megállapodást külön-külön kell kezelni. Ennél fogva az adásvételben kikötött ár esedékesség előtti megfizetése nem vonja automatikus magával a bérletből fakadó fizetési kötelezettség megszűnését.

A fragmentum zárószorai adhatják meg ennek az elméletnek a megalapozását, mely szerint vevőnek csak annak az időnek az arányában kell a mercest, vagyis a bérleti díjat fizetnie, amíg a vételár fizetésére nem került sor.

„... *sed non amplius praestat is venditori, quam pro portione eius temporis, quo pecunia numerata non esset...*”

Ebből pedig egyben az is következik, hogy a felek megállapodása tulajdonképpen úgy szólt, hogy mindaddig, amíg a vevő a vételárat nem fizette meg, addig köteles a bérleti díjat fizetni. Valószínűleg

tehát a kettős fizetési kötelezettség kilátásba helyezésével kívánta az eladó a vevőt a mielőbbi teljesítésre rászorítani.

Ekkor azonban a vevő akkor sem köteles a megállapodás eredeti szövege szerint fennmaradó tartamra a bérleti díjat fizetni, ha a vételár teljesítésére a kitűzött időpontnál korábban került sor. Ez az értelmezés is összefüggésbe hozható a *bona fides* elvével, elsősorban annak az egyenlőség elvét hangsúlyozó értelmezésével. A jóhiszeműségnek ugyanis a gyengébb pozícióban lévő fél érdekeit kell elsődlegesen védenie, aki ez esetben a bérlő ill. vevő pozíciójában álló személy. Mivel azonban ez a meglátás nem feltétlenül áll összhangban a *bona fides* elvének mai ill. klasszikus kori értelmezésével, mely a szerződési rendszerben elsősorban a megállapodások megtartását, az ügylethűséget jelentette,⁶ ezért feltételezhető interpoláció a kompilátorok részéről.⁷

A két lehetséges értelmezés közül nehéz kiválasztani a megfelelőt. Ez ugyanis nagyban függ attól, hogy milyen ügyleti akaratot felételezünk a megállapodás hátterében. Az, hogy a két megállapodás teljes egészében szétválasztható lenne, nem elfogadható.

Ha abból indulunk ki, hogy az adásvétel egy bérleti megállapodás kiterjesztéseként, egyfajta lízing jelleggel jött létre, akkor a két megállapodás nem teljesen független egymástól, a bérlet az adásvételnek előfeltétele.

Ha pedig abból a megállapításból indulunk ki, hogy a *pactum adiectum*ban foglalt megállapodás az adásvételi szerződés kiegészítése, akkor az összekapcsolás a *pactum* mellékegyezményi jellegénél fogva indokolt.

Azonban a szöveg második felének bizonytalansága és a *bona fides* jelentésének klasszikus kori értelmezése alapján valószínűbbnek tűnik, hogy a megállapodás inkább egy bérlet adásvétellel erősítése. Ezt a nézetet erősíti egyébként a fragmentumnak a bérlethez kapcsolódó kérdések közötti elhelyezése is.

⁶ FÖLDI ANDRÁS - HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*, Budapest, 2006. 472. p.

⁷ GUILLAMÓN, CARMEN LÁZARO: *Las transacciones comerciales a través de leasing en las fuentes jurídicas romanas*. Universidad Jaime I. Castellón, Castellón de la Plana, 2001. 198. p.

Ezt a véleményt támaszthatja alá annak vizsgálata is, hogy milyen *actiót* kérhet az eladó-bérbeadó nemteljesítés esetén. Az alapul vett fragmentum azonban ilyen, keresetre történő utalást nem tartalmaz.

CARMEN LÁZARO GUILLAMÓN ehelyütt utal Lenel *Edictum perpetuum*ára, mely a *Digesta* soron következő fragmentumát (D. 19, 2, 22 pr.) két további másik fragmentummal kapcsolja össze és értelmezi:⁸ D. 19, 2, 20, 2 és D. 19, 2, 21

A három részlet összekapcsolásával pedig teljes mértékben alátámasztható a bérleti szerződés adásvétellel erősítésére vonatkozó elképzelés, hiszen ezek szerint nemteljesítés esetén a megállapodásban foglaltak peresítésére *actio locati* segítségével van lehetőség, ami a bérlet elsődlegességére utal. Paulusnak a harmadik fragmentumban tett megállapítása, mely szerint az adásvétel perfektté válása után ennek a keresetnek a megindítására már nincs lehetőség, szintén azt mutatja, hogy a megállapodás, amennyiben a bérlő megvásárolta a telket, teljes értékű adásvételnek tekintendő. Ezzel pedig a megállapodás a modern lízing megállapodás sajátos előzményének tekintendő.

5. Gladiátorok „lízingelése”

A történeti fejlődés sorrendjében továbbhaladva a föld „lízingeléséhez” hasonlóan viszonylag korán megjelentek a rabszolgák, mint termelőeszközök bérletére épülő megállapodások. Ezek között is különleges helyet foglalt el a gladiátorokkal⁹ való kereskedelem. Ennek a kiindulópontja, hogy a lanistának nevezett vállalkozók felvásároltak rabszolgákat, kiképezték azokat gladiátoroknak, majd a cirkuszi játékok szervezőinek bérbeadták őket. Ennek bizonyítéka a *gaiusi*

⁸ LENEL, OTTO: *Edictum perpetuum*, Leipzig, 1927. 518. p.

⁹ A gladiátoroknak több csoportja létezett attól függően, hogy milyen oknál fogva kerültek ebbe a foglalkozásba. Többségük hadifogoly volt, de megtalálhatóak voltak köztük olyanok is, akiket egy büntetőeljárás végén ítéltek rabszolgaságra (*servi poenae damnati in ludum*). Voltak köztük olyanok is, akik személyi státusukat tekintve szabadok voltak, de egy jobb élet reményében vállalták fel a gladiátorok sorsát. Nekik külön esküt kellett tenniük a lanista előtt, mely szerint engedelmessékednek a vállalkozó parancsainak. Ez az ún. *auctoramentum*, melyből a köztársasági kor végére kialakult a gladiátorok másik megnevezése: *auctoratus*

HEUMANN, H. – SECKEL, E.: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Graz, 1972. 43. p.

Institutionesban megtalálható szövegrészlet, mely egyben egy ilyen megállapodás megkötésének részleteit is tartalmazza:

„146. *Item si gladiatores ea lege tibi tradiderim, ut in singulos, qui integri exierint, pro sudore denarii XX mihi darentur, in eos uero singulos, qui occisi aut debilitati fuerint, denarii mille, quaeritur, utrum emptio et uenditio an locatio et conductio contrahatur. et magis placuit eorum, qui integri exierint, locationem et conductionem contractam uideri, at eorum, qui occisi aut debilitati sunt, emptionem et uenditionem esse; idque ex accidentibus apparet, tamquam sub condicione facta cuiusque uenditione aut locatione. iam enim non dubitatur, quin sub condicione res uenire aut locari possint.*”

Ebben az esetben az alapot az jelentette, hogy a gladiátorokat tartó lanista és a cirkuszi játékok szervezője megállapodott, hogy amennyiben a kölcsönadott gladiátor élve kerül ki a megrendezett küzdelemből, a játék szervezője 20 dénárt fizet a lanistának, ha pedig a gladiátor életét veszti, 1000 dénárt. A lanista azzal a kérdéssel fordult a jogtudóshoz, hogy nemteljesítés esetén milyen actióval fordulhat a játék szervezője ellen: *locatio conductio* vagy *emptio venditio* alapján követelheti-e a neki járó összeget.

Gaius válasza egy kissé „arany középút” jellegű: Ha a gladiátor túlélte a küzdelmet, és az ez alapján járó 20 dénár megfizetésére nem került sor, akkor a *locatio conductio* szabályai szerint fordulhat a praetorhoz keresetért a lanista. Ha azonban a gladiátor meghalt, akkor *emptio venditio* szerint követelheti a neki járó összeget.

Ez azért érdekes megoldás, mert ezzel Gaius tulajdonképpen azt állítja, hogy egy vegyes szerződés jött létre, mely a körülmények alakulásától – a harc kimenetelétől függően – vált ki adásvételhez vagy bérlethez való jogkövetkezményeket. Ez az elképzelés azonban a római jog rendszerének esetlegességet kizárni törekvő jellege miatt nehezen tartható.

Így véli GUARINO¹⁰ is, aki hangsúlyozza, hogy a római jog szerződésrendszerében a szerződés jellege és ennél fogva a tartozás peresítésére kérhető *actio* típusa a felek közti *consensus* létrejöttének pillanatában eldőlt. Így tehát nem függhet a harc kimenetelétől vagy attól, hogy hány gladiátor élte túl a küzdelmet.

¹⁰ GUARINO, A: *Il leasing dei gladiatori* In: Index 13, 1985. 462. p.

Erre utal WINDSCHEID¹¹ *actio* fogalma, amely szerint az *actio* a római jogban a jogosult számára jelentette a felhatalmazást a bírói döntés igénybevételére arra az esetre, ha jogsérelem érné. Ez a felhatalmazottság a jogsértés ténye előtt is fennáll, de csak a tényleges jogsértés által válik realizálhatóvá. Ennél fogva már a jogügylet keletkezésekor egyértelműnek kell lennie, hogy egy esetleges jogvitában milyen kereset illeti meg a feleket.¹² Lehetséges lenne azonban az is, hogy a szerződést úgy fogjuk fel, mint egy feltételhez kötött megállapodást. Ebben az esetben a szerződést alapvetően bérletként kell fel fogunk, s a szerződés jellege csak a feltétel bekövetkezése esetén változik meg. Ez egyben azt is jelentené, hogy a feltételnek visszaható hatálya van.¹³

Ha ezt a szerződést a lízing jelenlegi fogalomhasználatával szeretnénk leírni, akkor azt mondhatjuk, hogy itt egy operatív lízingről van szó, ahol a lízingelő – a játékok szervezője – megállapodik a lízingbe adóval arról, hogy 20 dénár lízingdíj ellenében használhatja a kiválasztott gladiátorokat. (Igaz, a megállapodás nem terjed ki a harcot túlélt rabszolgák megvásárlásának lehetőségére, ami a mai lízing alapvető fogalmi eleme lenne.)

6. Egy eset a lóvásárlásról

Végül még egy fragmentumot érdemes kiemelni egy ló vásárlásával kapcsolatban, mely egyben elvezet az egyes említett témák kapcsolódási pontjához.

Az Ulpianustól származó fragmentum egy Labeónak feltett kérdéssel foglalkozik.¹⁴ A felek megállapodtak abban, hogy a vevő mielőtt

¹¹ WINDSCHEID, BERNHARD: *Die Actio des römischen Civilrechts, vom Standpunkte des heutigen Rechts*, Düsseldorf, 1856. 2. p.

¹² Egy egyedi kereset megindításának lehetősége a későbbi fejezetekben kerül tárgyalásra.

¹³ A iustinianusi korig a feltételek *ex nunc* hatálya volt általános, ekkortól gyakoribbá vált a visszaható hatály. FÖLDI ANDRÁS-HAMZA GÁBOR: *A római jog története és institúciói*, Budapest, 2006. 398. p.

¹⁴ D. 19, 5, 20 pr.

Apud labeonem quaeritur, si tibi equos venales experiendos dedero, ut, si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor in his cucurreris et viceris, deinde emere nolueris, an

kifizetné a vételárat a kiválasztott lóért, három napig kipróbálhatja azt. A vevő azonban nemcsak kipróbálta a lovat, hanem egy versenyen is elindult vele, ahol díjat nyert. Ezt követően úgy döntött, nem kívánja megvásárolni a lovat. Elsőre az eset a próbára vétel egy tipikus eseteként értékelhető, ahol a *pactum displitentiae* értelmében a vevő az előre meghatározott idő leteltét követően egyoldalúan elállhat a vételtől, ha a dolgot kipróbálta és az nem tetszett neki.

Labeo a kérdésre válaszolva azt a tanácsot adta, hogy az eladó *actio venditiit* kérjen a praetortól, hiszen egy adásvétel ill. az ehhez kapcsolódó mellékegyezmény megsértése miatt állt elő a jogvita. Tulajdonképpen a vevő nem tartotta magát a *pactum displitentiae* szabályaihoz, hanem túllépve azon a lovat úgy használta, mintha az már ténylegesen a sajátja lenne, annak tulajdonát egy perfektté vált adásvétellel megszerezte volna.

Az eset összes körülményének vizsgálata alapján azonban Ulpianus és Paulus nem osztotta Labeo véleményét.

Meg kell említenünk, hogy a *pactum displitentiae* peresítésére megindítható kereset vonatkozásában nem alakult ki egységes álláspont, mely a szabiánusok és a prokuliánusok vitájában is megmutatkozik.¹⁵

A szabiánusok szerint ezt a *pactumot* úgy kell felfogni, mint egy az adásvételhez szorosan kapcsolódó, annak részét képező megállapodást, s ennél fogva az adásvételhez kapcsolódó *actio* megadását javasolják. Ezzel szemben a prokuliánusok önálló *pactumként* értelmeznék, s ez alapján *in factum actio* megadását javasolnák.¹⁶

Ulpianus ebben az esetben a *praescriptis verbis actio* megadását javasolja. A korábbi eseteket vizsgálva mindegyiknél felvetődött, hogy az esetek nem illeszthetők teljes pontossággal egyetlen kereset sémájába sem.

A kérdés tehát az, hogy a praetor ilyen esetben elvonatkoztathat-e a kereset alkalmazásának eredeti feltételeitől, s azt kiterjesztően alkal-

sit adversus te ex vendito actio. et puto verius esse praescriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares.

¹⁵ D. 18, 5, 6

Si convenit, ut res quae venit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, ex empto actio est, ut sabinus putat, aut proxima empti in factum datur.

¹⁶ D. 19, 5, 2

mazhatja, vagy pedig létezett egy olyan kereset, mely az ilyen atipikus tényállások peresítésére szolgált.

Amennyiben az Ulpianus által javasolt *praescriptis verbis actio*t ilyenként tudjuk értelmezni, az akár azt is jelenthetné, hogy a modern korunk atipikus szerződesei, s köztük a lízingszerződés rendelkezett a római jogban hasonló, a megállapodások atipikus jellegére építő meg-alapozással.

7. A *praescriptis verbis actio*, mint az atipikus szerződések római jogi előzménye

A lízingszerződés római jogi előzményei megközelíthetők azonban más szemszögből is. Nemcsak példálózó jellegű esetbemutatással, hanem egy intézmény komplex áttekintésével is bizonyíthatjuk, hogy a „kvázi-lízingszerződés” megállapodások a római jogban is elismertek voltak. Egy szerződés jog általi elismertségének pedig a legfontosabb ismérve, hogy az állam rendelkezésre bocsátja intézményrendszerét a megállapodásban foglaltak érvényre juttatásához. Tehát a *consensus* révén létrejött, egybehangzó akaratkijelentés – melyet a római jog rendszerében nem feltétlenül nevezhetünk szerződésnek – peresíthető. Atipikus megállapodások esetében ennek eszköze a *praescriptis verbis actio* volt. A római jogban ez egy meglehetősen sajátos intézmény, melynek jelentésével és használatával kapcsolatban is számos ellentmondás merül fel.

Az *actio* eredetét taglaló jogtudományi vitákat ehelyütt nem részletezve azt állíthatjuk, hogy az *actio* a formuláris eljárásban gyökerezett, kialakulása akár már a Kr. e. II. századra tehető.

A formuláris eljárás megszűntével¹⁷ aztán fokozatosan elveszítették jelentőségüket a formulához kötődő sajátos kifejezések. Így a *praescripta verba* kifejezés a bizánci korban önálló értelmezést nyert, méghozzá tartalma alapján a tényállás-ismertetés megnevezésévé válik. A császári hivatalnokok által vezetett *cognitiós* eljárásban pedig az írásos keresetlevelek egy fajtájának terminus technicusává vált. Azokra a keresetekre utal, melyekben bevezető szövegrész ismertette a keresetindítás alapját képező jogi tényeket, hogy mind a perbe hívott

¹⁷ A formulák alkalmazásának megtiltására 342-ben került sor.

fél, mind a bíró tisztában legyen a kereset tartalmával, az érvényesíteni kívánt jogi igény mibenlétével.¹⁸

Ily módon egyben magyarázható az is, hogy a szerzők többsége miért csak a klasszikus kor végére, sőt inkább már a posztklasszikus kor elejére teszi a *praescriptis verbis actio* végleges formában történő kialakulását.

A *praescriptis verbis actio* alkalmazási területei meglehetősen szerteágazóak: megjelenik az innominát kontraktusok peresítésének sajátos eszközeként, egyes esetekben naturalis obligatiók peresítésére is használták.

Témánk szempontjából azonban a *praescriptis verbis actio* a valódi szerződési tényállások peresítési eszközeként való felhasználása a jelentős.

Azaz akár tipikus konszenzuál-szerződésekből (*locatio conductio, emptio venditio*), akár egyes reálszerződésekből eredő jogviták esetén is előfordulhat, hogy a praetor az eset atipikus volta miatt nem a szerződés saját, civiljog szerinti keresetéhez fordul, hanem *praescriptis verbis actio* ad.

Azt a megállapítást, hogy a *praescriptis verbis actio* konkrét, nevesített szerződési tényállások esetében is megadható Ulpianus támasztja alá, aki a jogvesztő záradékkal ellátott adásvételi szerződések vonatkozásában mondja ki a *praescriptis verbis actio* alkalmazhatóságát. (D. 19, 3, 1 pr)

Érdekes kérdést jelenthet, hogy egy ilyen esetben miért volt szükség a formulában *praescriptio* felvételére. Itt érdemes egy BESSENYŐ ANDRÁS által kidolgozott hipotetikus formulaszövegre kitérni. A szerző a különböző forrásrészletek, elsősorban a színallagmatikus kötelmekből eredő igények peresítésére szolgáló formulák vizsgálatával készített egy *actio praescriptis verbis*:¹⁹

„Praescriptio: EA RES AGATUR DE PACTO (A per *pactum* alapján folyik.)

¹⁸ „... die Verurteilungsvoraussetzungen aufzählen zuallermeist vollständig und genau” KASER, MAX: *Das Römische Privatrecht I, Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*, München 1975. 485. p.

¹⁹ BESSENYŐ ANDRÁS: Vitatott formulaszerkesztési problémák (*condictio incerti, actio incerti civilis, actio praescriptis verbis, actio in factum civilis*) In: *Jogtörténeti tanulmányok*. VII. (szerk. Kajtár István, Szekeres Róbert) Pécs, PTE ÁJK, 2001. 119. p.

Bírónevezés: LUCIUS TITIUS IUDEX ESTO. (Lucius legyen a bíró.)

Intentio: QUIDQUID PARET NUMERIUM NEGIDIO AULO AGERIO DARE FACERE OPORTERE EX FIDE BONA. (Ítéld meg mindazt, amit az alperes a felperesnek a jóhiszeműség alapján adni, tenni köteles.)

Condemnatio cum taxatione: EIUS IUDEX, DUMTAXAT HS M NUMERIUM NEGIDIUM AULO AGERIO CONDEMNA, SI NON PARET ABSOLVE. (Ha a felperes keresete bizonyítást nyer, marasztald az alperest a megjelölt összegre, ha nem nyer bizonyítást, mentsd fel.)”

Mindebből arra a következtetésre juthatunk, hogy a *praescriptis verbis actio* esetében a *praescriptio* kizárólag arra volt hivatott utalni, hogy a felek között *pactum*, és nem *contractus* formájában jött létre megállapodás. Ugyanilyen következtetés vonható le, ha a *pactum displicentiae*-re vonatkozó szabályozást tekintjük. *Praescriptis verbis acti*ót adtak meg a praetorok akkor is, ha az adásvételt próbára vételként kötötték.

ZIMMERMANN²⁰ ezzel kapcsolatban arra hívja tehát fel a figyelmet, hogy amennyiben a szerződés még nem teljesült, ill. egyik fél sem teljesített, addig a megállapodás nem minősül többnek *pactumn*ál, ami azt is jelenti, hogy a peresítése *praescriptis verbis acti*óval lehetséges.

Ha a fent említett, látszólag kontraktuális tényállásokat jobban szemügyre vesszük, akkor itt is azt láthatjuk, hogy a háttérben a *pactumok* tárgyköréhez tartozó probléma húzódik meg. Hiszen mind a fent említett *pactum de retrovendendo*, mind pedig a második példában hivatkozott jogvesztő záradék, a *lex commissoria*, az adásvételt, mint civiljogilag elismert *contractust* kiegészítő mellékegyezmény jelentkezik, ami az ún. *pacta adiecta* kategóriájába tartozik.

S ez egyben azt is jelenti, hogy a *praescriptis verbis acti*ót, mint a *pactumok* peresíthetőségének egyik eszközét kell értelmeznünk, mely a peresíthetetlen *pactumok* esetében valószínűleg kizárólagosan, míg a peresíthető *pactumok* esetében – ahova a fent említett *pacta adiecta*

²⁰ „the same considerations must have prevailed if the parties had entered into a sale on approval”

ZIMMERMANN, REINHARD: The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition, Oxford, 1996.³ 740. p.

csoporthoz tartozó egyezmények is besorolhatók – más jogsegélyekkel együtt biztosította a puszta megállapodásokban foglaltak érvényre juttatását.

A klasszikus formulában ugyanis az eset konkrét ismertetésére nem volt szükség, azt a felek a magistratus előtt maguk is előadhatták. A bíró számára elegendő volt annak a ténynek az ismerete, hogy a felek között folyó jogvita pactumból eredeztethető.

Ennek a megállapításnak a segítségével alátámasztható, hogy a *praescriptis verbis actio* alapvetően a *contractus*ok szűken vett körén kívül eső megállapodások peresítésére szolgált.

Azaz, ha a fentiek alapján elfogadjuk, hogy a *praescriptio* ezen esetekben csak a megállapodás jellegére utal, akkor olyan magyarázatot szolgáltatunk, mely mind az anyagi jog, mind az eljárásjog szempontjából egységes egészet alkot, s egyben mutatja, hogy az atipikus megállapodások, s köztünk a „lízing” előzményei jelentős és stabil megalapozottsággal bírtak a római jog időszakában.

8. Konklúzió

Mit jelentenek a mai gazdaság és gazdasági jog szempontjából ezen történeti megállapítások? Hordoznak-e valamely napjainkban is hasznosítható üzenetet? Úgy gondolom, igen.

„*Exemplis discimus*” – példákból tanulunk – fogalmazta meg Phaedrus, s talán ez a megállapítás itt is helytálló. Az egyes történeti előzmények, különösen a római jog komplex rendszerében rejlő, elsősorban dogmatikai alapok hozzájárulhatnak egy-egy modern szerződéstípus értelmezésének, értékelésének továbbfejlesztéséhez.

S anélkül, hogy a prezentizmus szellemében a modern intézményeket visszavetíteném a múltba, úgy vélem, hogy a lízingviszonyok mostanában tapasztalható robbanásszerű elterjedése és alkalmazási körének szélesedése szükségessé teszi minden olyan elméleti-történeti modell felkutatását, mely elősegítheti ezen megállapodások helyes elhelyezését a jogrendszeren, különösen a polgári jog rendszerén belül.

Ebből a szempontból a lízing-megállapodásnak a tulajdoni viszonyokhoz való kapcsolata veti fel a legtöbb kérdést. A római jogi pél-

dák alapján látható, hogy egy a magántulajdon elsőbbségére, mondhatni „szentségére” építő jogrendszerben is helye volt komplex bérleti viszonyoknak, mely nem törte meg a magánjogi gondolkodás egységességét. Azaz a napjainkban jelentkező, a tulajdoni viszonyok stabilitását féltő nézetek az ókortól kezdődően végigvezethetők, példák segítségével cáfolhatók.

Ahogy Arisztotelész fogalmazott:

„Valójában a gazdagság sokkal inkább a dolgok használatában és nem azok tulajdonlásában rejlik, mert valójában csak a dolgok hasznossága és használata jelentheti a gazdagságot.”²¹

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- ARISTOTELES: *Drei Bücher der Redekunst*, Berlin-Stuttgart, 1907.
- BESSENYŐ ANDRÁS: *Vitatott formulaszerkesztési problémák (condictio incerti, actio incerti civilis, actio praescriptis verbis, actio in factum civilis)* In: *Jogtörténeti tanulmányok*. VII. (szerk. Kajtár István, Szekeres Róbert) Pécs, PTE ÁJK, 2001.
- FÖLDI ANDRÁS—HAMZA GÁBOR: *A római jog története és intézményei*, Budapest, 2006.
- GUARINO, ANTONIO: *Diritto privato romano*, Napoli, 2001¹²
- GUARINO, ANTONIO: *Il leasing dei gladiatori* In: *Index* 13, 1985. p. 462
- GUILLAMÓN, CARMEN LÁZARO: *Las transacciones comerciales a través de leasing en las fuentes jurídicas romanas*. Universidad Jaime I. Castellón, Castellón de la Plana, 2001.
- HEUMANN, H. – SECKEL, E.: *Handlexikon zu den Quellen des römischen Rechts*, Graz, 1972.
- KASER, MAX—KNÜTEL, ROLF: *Römisches Privatrecht*, München, 2003¹⁷
- KASER, MAX: *Das römische Privatrecht. Erster Abschnitt. Das altrömische, das vorklassische und klassische Recht*, München, 1975.
- KASER, MAX: *Das römische Privatrecht. Zweiter Abschnitt. Die nachklassischen Entwicklungen*, München, 1975.
- LENEL, OTTO: *Das Edictum perpetuum*, Leipzig, 1927.
- PAPP TEKLA: *Atipikus szerződések*, Szeged, 2004.
- SCHULZ, FRITZ: *Classical Roman Law*, Aalen, 1992.
- WINDSCHEID, BERNHARD: *Lehrbuch des Pandektenrechts II*, Düsseldorf, 1865.
- WINDSCHEID, BERNHARD: *Die Actio des römischen Civilrechts, vom Standpunkte des heutigen Rechts*, Düsseldorf, 1865.
- ZIMMERMANN, REINHARD: *The Law of Obligations. Roman Foundations of the Civilian Tradition*, Oxford, 1996³

²¹ A fordítás alapjául szolgált: ARISTOTELES: *Drei Bücher der Redekunst*, Berlin-Stuttgart, 1907. 44. p.